

پیامدهای خیانت به بیت المال از منظر آیات و روایات

ثریا بامری^۱

^۱ طلبه سطح دو حوزه حضرت رقیه(س). شهرستان دلگان

چکیده

بیت المال در نظام اقتصادی اسلام بیشترین مباحث را به خود اختصاص داده و از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. هدف از بیت المال تأمین اهدافی بلند در حرکت تکاملی انسان به سوی سعادت و معنویت و قرب الهی است. از میان آفت‌هایی که زندگی بشر را تهدید می‌کند، آفت اقتصادی و مالی از همه خطرناک‌تر است که یکی از آفت‌های بیت المال خیانت در آن می‌باشد که ممکن است از هر انسانی سربزند و باعث مشکلات زیادی بر جامعه گردد. لذا در این پژوهش هدف این است که با توجه به سیره ائمه اطهار (علیهم‌السلام) با تکیه بر آیات و روایات آثار خیانت در بیت المال با روش توصیفی تحلیلی و شیوه کتابخانه‌ای مورد بررسی قرار گیرد، که اهم آن آثار، رسوایی در دنیا، بی‌اعتمادی، سلب برکت، بی‌عدالتی، افزایش فقر و گرسنگی در جامعه، حرص و طمع ورزی می‌باشد. شایان ذکر است که بررسی و بیان این آثار نقش مهمی در حفظ بیت المال از خیانت و دست‌درازی افراد سودجو و حریص ایفا می‌کند.

کلید واژه‌ها: پیامد، بیت المال، خیانت، آیات و روایات.

مقدمه

بشر در طول تاریخ همواره با این مشکل مواجه بوده است که ثروت های عمومی جامعه توسط افراد و طبقه ویژه ای دست به دست می گردد و مردم عادی از آن محروم می شوند. اموال عمومی به این معنا نیست تا هرکس هرطور دلش خواست می تواند از آن ها استفاده کند بلکه این اموال در دست کارگزاران نظام اسلامی به عنوان امانت الهی قرار می گیرند که باید در چهارچوب قانون در آن تصرف کنند تا ضرری به مردم و جامعه وارد نگردد. پیامبر (صلی الله و علیه و آله) درآمدها و ثروت های عمومی را که وارد بیت المال می شد به طور مساوی میان مسلمانان، تقسیم می کرد اما بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله روش خلاف آن در پیش گرفته شد و از درآمدها و اموال عمومی به برخی فراوان داده شد و بسیاری افراد نیز از آن محروم شدند و نا امنی اقتصادی و اجتماعی همه جا را فرا گرفت. لازم به ذکر است که بیت المال مجموعه ای از اموال عمومی است که در اختیار حکومت قرار می گیرد تا در مصارف عمومی هزینه شود. در طول تاریخ همواره دو شاخصه «عمومی» و «امانت» با مفهوم بیت المال همراه بوده به طوری که هرگاه واژه بیت المال به کار برده می شد اموال عمومی مسلمانان نزد حاکم «امانت بودن» به ذهن تبادر می کرد. امانت همه جا مطلوب است ولی از دیدگاه اسلام در اموال عمومی سرمایه های معنوی و مادی که تعلق به جامعه دارند نه به شخص خاص دارای تاکید بیشتری است. ضروری است بیان شود، در میان آفت هایی که زندگی بشر را تهدید می کند آفت اقتصادی و مال از همه خطرناک تر است چراکه با نگاهی به کشورهای پیشرفته فقر حاکم بر مردم و مرگ هزاران نوزاد بر اثر گرسنگی با این که جامعه

امکانات مالی فراوانی در اختیار دارد سبب این نابرابری و بی عدالتی در توزیع و خیانت در بیت المال می‌باشد مردمی که بر روی معادن و منابع غنی زندگی می‌کنند خود بیشترین محرومیت را دارند. برخی مسئولان برای حفظ قدرت و با همکاری برخی افراد، سوء استفاده از اختیارات خود در مصرف بیت المال به نوعی باج دهی و خیانت در بیت المال اقدام می‌کنند که برخلاف شریعت و نوعی فساد است. لذا ضرورت دارد جهت جلوگیری از ضررها و آسیب های ناشی از خیانت در بیت المال به آثار سوء آن اشاره کرد. در این جا سوالی که مطرح می شود این است که آیا برای خیانت در اموال عمومی مجازاتی تعیین شده است؟ آیا خیانت در بیت المال آثار دنیوی و اخروی به دنبال دارد؟ آن چه در متون دینی بیان شده این است که؛ اگر خیانت در اموال عمومی مخصوصاً بیت المال رایج گردد، نظام جامعه از هم گسیخته خواهد شد و فقر و فساد و بی عدالتی و ... در جامعه رواج پیدا خواهد کرد. بنابراین یکی از مباحث کلیدی و کاربردی بیت المال شناخت آسیب ها نقاط انحراف و آثار خیانت در آن می‌باشد.

تاکنون در این باره پژوهش هایی به نگارش درآمده است که از جمله آن ها می‌توان به «بیت المال در نهج البلاغه» از محمد رحمانی اشاره کرد.

مقاله دیگر با عنوان «سیره پیامبر اکرم در بیت المال» از علی کرجی در سال ۱۳۸۰ به چاپ رسیده است. بنابراین وجه امتیاز پژوهش حاضر با دیگر پژوهش ها در این است که هدف از پژوهش حاضر به پیامدهای معنوی و مادی خیانت به بیت المال در همه آیات و روایات می‌پردازد و البته روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و جمع آوری اطلاعات از طریق کتابخانه بوده است.

مفهوم شناسی

بیت در لغت به معنای: خانه، منزل و مال به معنای؛ ثروت، دارایی، اندوخته، پس انداز، ذخیره و همچنین واژه بیت المال مرکب از دو کلمه «بیت» و «مال»، به معنای مرکز اموال، خزانه دولت، محل نگهداری اموال عمومی، مرکز محاسبات و مانند آن آمده است. بیت المال در اصطلاح به مکانی گفته می‌شود که اموال عمومی متعلق به همه مسلمانان در آن جا فراهم و نگهداری می‌شود تا در مصالح آنان صرف گردد. «بیت المال» بر خود اموال نیز اطلاق می‌گردد؛ که هم به صورت مالی، نقدی و هم به صورت اموال، تجهیزات و وسایل خریداری شده در تصرف بیت المال نیز قرار می‌گیرند.^۱

واژه خیانت از (خَ وَ نَ) گرفته شده است و در لغت به معنای منع حق و بی‌وفایی و خلف وعده و عهد آمده است و در اصطلاح^۲ به رفتار شخصی گفته می‌شود که به عنوان امین چیزی در اختیارش قرار می‌گیرد، که به عنوان امین چیزی در اختیارش قرار می‌گیرد ولی او به شکل پنهان به تعهدات خویش در قبال آن عمل نمی‌کند و با تصرفات خلاف امانت، از جمله کم کردن، برپا کردن فتنه، دزدی کردن، کمک و مانند آنها در امانت، خیانت می‌ورزد.^۲

^۱ - دهخدا، لغت نامه و فرهنگ فارسی (واژه بیت، مال)، ج ۱، ص ۲۰۴.

^۲ همان واژه خیانت ج ۱، ص ۶۶۷

مَدَدْنَهَا وَ أَلْقَيْنَا فِيهَا رَوْسِيَ وَ أُنَبِّتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مُوزُونٍ وَ جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعِيشَ وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُوَ بِرَازِقِينَ
وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنْزِلُهُ إِلَّا يَقْدَرُ مَعْلُومٌ؛ وَ زمین را گسترديم و در آن کوه‌های ثابتی
افکندیم و از هر گیاه موزون در آن رویانیدیم، و برای شما انواع وسایل زندگی در آن قراردادیم؛ هم چنین
برای کسانی که شما نمی توانید به آنها روزی دهید. هیچ چیزی نیست مگر اینکه خزانه آن نزد ماست و
ما آن را جز به اندازه معین، نازل نمی کنیم. برکت هر نعمتی است که پایدار بوده و به سرعت از بین نمی
رود.^۱

حضرت نوح بعد از سوارشدن بر کشتی و پیدایش طوفان و سیل بزرگ به خدای می گوید: خدایا مرا در
محلّی با برکت فرود آور که تو بهترین فرود آورندگان، سرزمین با برکت جایی است که نعمت‌های فراوان
و پایدار در آن قرارداد. مال کم برکتش پربارتر از مال فراوان با برکت است. خیانت در اموال عمومی بیت
المال اساس بی برکتی را در جامعه فراهم می کند. امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «إِنَّ النَّاسَ
يَسْتَعْنُونَ إِذَا عُدِلَ بَيْنَهُمْ وَ تَنَزَّلَ السَّمَاءُ رِزْقَهَا وَ تُخْرِجُ الْأَرْضُ بَرَكَتَهَا بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى»؛ اگر در میان مردم
عدالت برقرار شود، همه بی نیاز می شوند و به اذن خداوند متعال آسمان روزی خود را فرو می فرستد و
زمین برکت خویش را بیرون می ریزد.^۲

امام علی (علیه السلام) نیز در نامه بیستم خطاب به زیاد بن ابیه، جانشین عبدالله بن عباس، که والی
بصره بود، او را از خیانت بر بیت المال برحذر می کند و نوشته اند: «همان‌امن، به راستی به خدا سوگند

^۱ - سوره ق، آیه ۷.

^۲ - کلینی، کافی، ج ۳، ص ۵۶۸، ح ۶.

می خورم که اگر به من گزارش کنند که در بیت المال، خیانت کردی، کم و زیاد، چنان بر تو سخت گیرم که کم بهره شده و در هزینه عیال و در مانی و خوار و سرگردان خواهی شد.^۱

نتیجتاً از مهم ترین آثار خیانت به بیت المال کم شدن برکت از مال خواهد بود که بسیار در آیات و احادیث ائمه بزرگوار به آن اشاره شده است.

۷- از بین رفتن آرامش روح و فکر

آرامش یعنی آرام یافتن، آسایش یافتن است.^۲ هنگامی که امانت در یک جامعه یا در یک خانواده حکم فرما شود، موجب آرامش فکر و روح آنها است؛ و در صورت خیانت همه از هم وحشت دارند و همیشه از این پریشانند که خیانتی نسبت به آنها صورت نگیرد و مال یا جان یا ناموس یا مقامشان به خطر نیفتد و ادامه چنین زندگی که افراد از یکدیگر می ترسند، تلخ است و موجب بیماری های جسمی و روحی در فرد می شود پس در نتیجه بسیاری از غدد در وجود انسان رابطه تنگاتنگی با اعصاب و روان دارند؛ بنابراین بی نظمی در کارکرد هورمون ها میتواند بر اعصاب و روان فرد اثر بگذارد و باعث بی نظمی در آنها گردد؛ که با این خیانتی که کرده اند ممکن است هر لحظه به جان و مال و ناموس آنها ضربه و آسیب برساند.

^۱ - نهج البلاغه، نامه ۲۰؛ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۱۲۰.

^۲ - دهخدا، لغت نامه، ج ۱، ص ۱۲۴.

نتیجه گیری

همانطور که دانستیم خیانت در بیت المال در سیره حضرت علی (علیه السلام)، آثار زیادی را به دنبال دارد، که با توجه به آنها هم به خودمان و هم اجتماع کمک کردیم و نتایجی که می‌شود از این مقاله گرفت به قرار زیر است: مراد ما از بیت المال فقط بیت المال مسلمین نیست بلکه بیت المال مراتب دیگری هم دارد همچون بیت المال امام که توجه به این مراتب و شناخت آثار خیانت و درمان ریشه‌ای خیانت لازم است.

نکته بعدی که می‌شود نتیجه گرفت این است که از جمله قوانین ذاتی بشر، راستی و درستی است که در مقابل خیانت قرار می‌گیرد؛ زیرا انسان هاهمه به طور ذاتی آفریده‌هایی حق شناس، عادل، راستگو، درستکار و وفاکننده هستند و به این امور تمایل دارند و از ضد آنها یعنی باطل، ظلم، دروغ، خیانت فراری هستند؛ مگر آنکه ذات آنان با اموری چون هواهای نفسانی و وسوسه‌های شیطانی پنهان شده باشند که در این صورت بر خلاف ذات رفتار کرده و نه تنها به دیگران ظلم نمی‌کنند، بلکه بر اساس آموزه‌های قرآنی، نه تنها به خودشان ظلم می‌کنند بلکه باعث بدبختی ابدی برای خود می‌شوند.

از نظر پند و اندرزهای قرآن کریم، برخی از نوع خیانت‌ها از برخی دیگر بدتر هستند؛ زیرا نه تنها اثر منفی بر جان فرد می‌گذارند، بلکه موجب تباهی و فتنه در زمین و تباهی اهداف آفرینش می‌شوند. برای درمان خیانت در بیت المال و شناخت آثار آن مانند: از بین رفتن آرامش روح و فکر، حرص و طمع ورزی، رسوایی در دنیا و زنجیر شدن در قیامت با بیت المال، سلب برکت، از بین رفتن اعتماد مردم و شورش عمومی و... مهم است و در درمان آن نقش بسزایی دارد.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

کتب فارسی

۱. بینش، عبدالحسین، بیت المال و حقوق آن، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه.ش.
۲. رحمانی، محمد، تحلیلی بر جایگاه بیت المال از منظر فقه، تهران: بی جا، ۱۳۹۲ ه.ش.
۳. رفیعی مهرآبادی و همکاران، دایره المعارف تشیع، تهران: حکمت، ۱۳۶۸ ه.ش.
۴. سجادی، سید جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، تهران: انتشارات کومش، چاپ اول، ۱۳۷۳ ه.ش.
۵. عالمی دامغانی، محمد علی، پیغمبر و یاران را بشناسید، قم: بی جا، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش.
۶. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۷. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴ ه.ش.
۸. یوسفیان، نعمت الله، احکام اقتصادی، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۸۵ ه.ش.

کتب عربی

۹. خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش.
۱۰. طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: موسسه الاعلمی للمبوعات، ۱۳۶۰ ه.ش.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی (تحقیق: مؤسسه علمیه اسلامیة)، تهران: ۱۳۶۹ ه.ش.
۱۲. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ ه.ق.

۱۳. معتزلی بغدادی، عبدالحمید بن ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، تهران: انتشارات دارالاحیاء الکتب

العربیہ، چاپ اول، ۱۳۷۸ ه. ش

۱۴. نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، بیروت: موسسه عزالدین، چاپ اول، ۱۳۲۹ ق.

مقالات

۱۵. بی نام، مجله فرهنگ جهادپژوهشی در بیت المال (قسمت پنجم) ، بی جا، ۱۳۹۳ ه. ش.